

{jcomments on}แผ่นดินที่สาม

นายสมภพ จันทระประภา ประพันธ์

ในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพ ครบ ๒๐๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันอังคารที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

พระราชประวัติของพระนั่งเกล้านี้ น่าสนใจอย่างยิ่ง เป็นเครื่องแสดงถึงน้ำใจของคนที่ปกครองคนเมื่อร้อยปีมานี้เอง

“เจ้าช่อมะกอก เจ้าดอกมะไฟ

เจ้าเห็นเขางาม เจ้าตามเขาไป

เขาทำเจ้ายับ เจ้ากลับมาไย

เจ้าสิ้นอาลัย เจ้าแล้วหรือเอย”

ใครที่ชอบอ่านหนังสือเก่าๆ ได้เห็นกลอนข้างบนนี้ก็จะจำได้ทันทีว่าใครแต่ง เพราะนอกจากจะแต่งสะเทือนใจอย่างยิ่งแล้ว คนแต่งยังเป็นถึงพระราชาก็ด้วย ที่มาของกลอนบทนี้ก็มาจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ท่านจะลือคุณพุ่ม พนักงานเชิญพระแสงของท่าน

เรื่องมีอยู่ว่าคุณพุ่มคนนี้เป็นลูกข้าหลวงเดิมของท่านที่ชื่อว่าภู ได้เป็นที่พระยาราชมนตรี คุณพุ่มเป็นคนมีความรู้ในทางอักษรศาสตร์ถึงแต่งโคลงกลอนได้ ซึ่งในสมัยนั้นหาผู้หญิงเก่งทางนี้ได้ยาก นอกจากจะแต่งโคลงกลอนเก่งแล้ว คุณพุ่มยังมีลักษณะที่เรียกว่า “เปรี้ยว” ด้วย ชายหนุ่มชั้นสูงจึงมาติดพันกันหลายคน จนได้สมญาว่า “บุษบาทำเรือจ้าง” เพราะบ้านอยู่ที่ท่าเรือจ้าง แต่ชายหนุ่มที่สนใจคุณพุ่มนั้นก็เป็นผู้ชายที่ “เปรี้ยว” พอๆกัน คือพระปิ่นเกล้า พระนั่งเกล้าท่านรับสั่งว่า “ท่านพ้าน้อย” “ท่านพ้าน้อย”นี้เป็นพระอนุชาร่วมพระราชชนนีกับพระจอมเกล้าฯ ซึ่งพระนั่งเกล้าท่านรับสั่งเรียกว่า “ท่านฟ้าใหญ่”

ทั้ง ๓ พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระพุทธเลิศหล้านี้ด้วยกัน พระนั่งเกล้าเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ แก่กว่าพระจอมเกล้า ๑๗ ปี แต่ประสูติมาแต่พระสนม ส่วนสองพระองค์นั้นเป็นเจ้าฟ้าเพราะประสูติแต่พระอัครมเหสี

เมื่อพระนั่งเกล้าได้เสวยราชย์ คุณพุ่มได้เป็นนางเชิฐพระแสง แต่มาแพ้ใจพระปิ่นเกล้า กราบถวายบังคมลาพระนั่งเกล้าไปอยู่กับพระปิ่นเกล้า อยู่ได้พักหนึ่งก็ต้องกลับเข้าวังหลวงไปเฝ้าพระนั่งเกล้าใหม่ ท่านจึงทรงกลอนบทนี้

พูดถึงพระนั่งเกล้า เมื่อเป็นเด็กๆ (ผู้ประพันธ์) ก็รู้แต่เพียงว่า ท่านเป็นพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี ครึ่งโตขึ้นมาอ่าน “พระอภัย” รู้เรื่อง ได้รู้จักสุนทรภู่ เลย์รู้ต่อไปว่าท่านเคยถูกสุนทรภู่อาการดั่งที่เรียกกันว่า “หักหน้า” ต่อหน้าพระที่นั่ง เล่ากันว่า ครั้งหนึ่งเมื่อแต่งเรื่องสังข์ทอง พระนั่งเกล้าฯ ทรงตอนท้าวสามลรำพึงว่า “จำจะคิดปลุกฝังเสียยังแล้ว ให้ลูกแก้วสมมาตรปรารถนา”

สุนทรภู่ทักขึ้นว่า ลูกปรารถนาอะไร เลย์ต้องแก้เป็น”ให้ลูกแก้วมีคู่เสนหา” ต่อมาอีกครั้งหนึ่ง เรื่องอิเหนา พระนั่งเกล้าฯทรงว่า “น้ำใสไหลเย็นแลเห็นตัว วายแหวกกอบัวอยู่ไหวไหว”

คราวนี้ทรงให้สุนทรภู่ตรวจดูก่อน สุนทรภู่ก็ไม่ทักท้วงประการใด ครึ่งนำเข้าสู่ที่ประชุมหน้าพระที่นั่ง สุนทรภู่ทักขึ้นว่า”ตัวอะไร” เลย์ต้องแก้เป็น “น้ำใสไหลเย็นแลเห็นตัวปลา วายแหวกปทุมมาอยู่ไหวไหว”

แล้วมิได้คิดอะไร ต่อมาอ่านนิราศต่างๆของสุนทรภู่จับใจ เลย์พาลไปไม่ชอบพระนั่งเกล้าฯ เพราะรู้สึกว่าคุณคงดู และคงพยาบาลคน ช่มเหล่งคน คนเก่งๆอย่างสุนทรภู่ ก็ไม่ทรงเลียง เพราะสุนทรภู่ช่างพรรณนานัก

“สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย” หรือว่า “อนิจจากายเรากี่เท่านี้ ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย” หรือว่า “สิ้นแผ่นดินสิ้นกลิ่นสุคนธา วาสนาเรากี่สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์” หรือว่า

“สิ้นแผ่นดินสิ้นบุญของสุนทร พ้าอาภรณ์แปลกพักตร์อาลักษณ์เดิม”

อยู่ต่อมาได้อ่านหนังสือมากขึ้นได้ความรู้ว่าในเวลาที่สุนทรภู่แสดงอาการ”ไม่สวย”ต่อพระนั่งเกล้านั้น พระนั่งเกล้าท่านไม่ใช่เจ้าเล็กเจ้าน้อยทีเดียว อำนาจก็มี เงินก็มี พวกก็มีมาก และพระพุทธรูปหลักก็โปรดด้วย เลยเกิดความสงสัยว่า สุนทรภู่เอาอะไรมาแกล้งท่าน ความรู้ที่ได้จากหนังสือต่าง ๆ นั้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่า สุนทรภู่นั้นนอกจากพระพุทธรูปหลักจะโปรดแล้ว เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี คงจะโปรดด้วย และสุนทรภู่อะไรก็ไปอยู่ในกรมหลวงพิทักษ์มนตรี เพราะกรมหลวงพิทักษ์มนตรีนี้ นอกจากจะกล่าวกันว่ามีความรู้ถึงเป็นผู้สำเร็จราชการแล้ว ยังทรงมีความสามารถในการระบวชพวกรักอีกด้วย ทำร้ายสวยๆของละครทุกวันนี้มาจากเจ้าฟ้าพระองค์นี้ ที่นี้ท่านนั้นต้องให้ลงคำในกลอนด้วย แล้วกระบวนแต่งให้ลงคำก็ไม่มีใครเกินสุนทรภู่ อย่างตอนสี่ดาผูกคอตาย แต่งกันเท่าไร คนรักก็รักไม่ได้เพราะจะตายเอาจริงๆ สุนทรภู่แก้ปริศนาเดียว ตรงบทหนุมานว่า “บัดนี้ วายุบุตรแก้ได้ดังใจหมาย” ไม่มามัวตกอกตกใจ เอาอะไรวายกว่าจะแก้

เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีนี้เป็นโอรสของสมเด็จพระที่นั่งองค์น้อยของพระพุทธยอดฟ้า และเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์พระอัครมเหสี จึงมีศักดิ์เป็นน้าพระองค์ใหญ่ของพระจอมเกล้าและพระปิ่นเกล้า เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระพุทธรูปหลักมาก ทรงปรึกษาหารือราชการทั่วไปทุกอย่าง จนกล่าวกันว่าเป็นผู้สำเร็จราชการก็มี

ที่ว่าสุนทรภู่ฝากไว้ในเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีนี้มีความเพราะเมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๒ สุนทรภู่จะกลับไปวังหลังอีกก็ย่อมจะทำได้ เพราะลูกเมียก็ยังอาศัยอยู่ในวังนั้น “เจ้าข้างใน” คือ พระชายาของกรมพระราชวังหลังก็ยังอยู่ กรมหลวงเสนีบริรักษ์พระโอรสของกรมพระราชวังหลังก็มีบุญอยู่ จะว่าสุนทรภู่ “ไม่เหยียบวังหลังอีก” ก็ไม่ใช่ลักษณะของสุนทรภู่ ซึ่งเป็นคนมีความกตัญญูสูง จะเห็นได้จากนิราศวัดเจ้าฟ้า แต่เป็นเพราะกรมหลวงเสนีบริรักษ์ท่านเป็น “น้ำหนึ่งใจเดียว” กันกับพระนั่งเกล้ามากกว่า สุนทรภู่จึงไม่เข้าหา และในตอนปลายสุนทรภู่ก็ไปพึ่งบุญพระปิ่นเกล้าฯ “ท่านพ้าน้อย” แปลเอาว่าสุนทรภู่ฝากใฝ่อยู่ทางเจ้านายฝ่ายสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์พระอัครมเหสีอย่างมั่นคง ถึงแม้ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์จะทรงหาเงินไม่ขึ้นแล้วพระพุทธรูปหลัก ไม่ดูแลเครื่องต้น จนพระพุทธรูปหลักเสวยอะไรไม่ได้อยู่พักหนึ่งเพราะสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ทรงมีผีพระหัตถ์เป็นเยี่ยมในทาง”กับข้าว”

เท่าที่ปรากฏ พระนั่งเกล้าไม่เคยทรงทำอะไรสุนทรภู่จนิดเดียว ไม่สนพระทัยเท่า นั้น สุนทรภู่เที่ยวร่อนตัวไปรำพันไป จนคนต่อมาส่งสารสุนทรภู่กันทั้งนั้น สุนทรภู่ “ชี้มา” ก็ว่าเพราะ “ชี้มา”จึงเขียนได้ดี สุนทรภู่ล่วงเกินญาติผู้ใหญ่ก็ว่าอย่างสมัยใหม่ว่า”อารมณ์ศิลปิน” เคยถามผู้เฒ่าผู้แก่ถึงพระนั่งเกล้า ก็จะตอบตรงกันหมดว่าท่านชอบสร้างวัด แล้วก็ท่านั้น ดูจะเป็นพวกสุนทรภู่กันไปหมด เลยต้องมาอ่านหนังสือใหม่ อ่านที่เกี่ยวกับพระนั่งเกล้า อ่านแล้วพบว่าพระราชประวัติของพระนั่งเกล้านั้นน่าสนใจอย่างยิ่ง “คน” อย่างนี้ได้รู้สึก “คน” เมืองไทยจะดีขึ้น

ท่านเป็นพระราชชาติเปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีที่มีความสามารถในทางบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรเป็นเยี่ยม พ่อค้าที่ทนกับเจ๊ก ท่านเป็นรัฐมนตรีคลังอย่างวิเศษ หาเงินเก่ง หาแล้วคนไม่เดือดร้อน หาแล้วใช้ด้วยเก็บไว้ด้วย ท่านไม่ต้องใช้หลัก “ประหยัด ประวิง ประท้วง ปฏิเสธ” การคลังของท่านไม่มีที่ติตลบ ท่านเป็นจอมทัพที่ “สะกด” แม่ทัพนายกองให้อยู่ในอำนาจ ท่านเป็นนักการเมืองที่เล่นการเมืองอย่างขาวสะอาด ทั้งๆที่มีการต่อสู้ ท่านก็ทรงต่อสู้ตามวิถีทางการเมือง และก็ไม่แฉะ อย่างมีชั้นเชิงด้วย เหนือสิ่งอื่นใดของท่าน คือ “แผ่นดิน” ไม่ใช่ท่าน ไม่ใช่ลูกท่าน ไม่ใช่พวกพ้องของท่าน

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวประสูติเมื่อพระพุทธรูปเสวยราชย์ได้ ๖ ปี ตรงกับวันจันทร์ เดือนสี่ แรมสิบค่ำ จุลศักราช ๑๑๕๙ ทรงพระนามว่า “ทับ” เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชมารดาพระนามเดิมว่า “เรียม” คุณจอมมารดาเรียมนี้เป็นธิดาคนเดียวของพระยานนทบุรี (บุญจัน) และคุณหญิงเพ็ง บ้านเดิมอยู่ตรงที่สร้างวัดเฉลิมพระเกียรติ เมืองนนทบุรีเดี๋ยวนี้ คุณจอมเรียมได้ถวายตัวทำราชการในพระพุทธรูปเสวยราชย์ตั้งแต่อายุทรงเป็นพระเจ้าลูกเธอ และประทับอยู่บ้านเดิมของพระพุทธรูปเสวยราชย์ข้างวัดระฆังครั้นเมื่อพระพุทธรูปเสวยราชย์แล้วก็ตามเสด็จเข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังในที่พระสนมเอก บังคับการห้องเครื่อง

พระนั่งเกล้าขึ้นพระพุทธรูปเสวยราชย์โปรดมาก เพราะเป็นพระราชนัดดาพระองค์ใหญ่ เวลาโสกันต์โปรดเกล้าให้โสกันต์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นการพิเศษ เวลาผนวชก็ได้ทรงผนวชเฉพาะพระพักตร์ด้วย งานชิ้นแรกของพระนั่งเกล้าที่ได้ทรงทำก็คือ เข้าระงับการจลาจลที่เกิดขึ้นจากขุนนางที่ฝักใฝ่ในเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราฯ (เจ้าฟ้าหมื่น) เจ้าฟ้าหมื่นนี้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงธน พระธิดาของพระพุทธรูปเสวยราชย์เป็นพระมารดา พระพุทธรูปเสวยราชย์ทรงพระเมตตาเจ้าฟ้าพระองค์นี้ พระนั่งเกล้าจับกุมพวกขุนนางที่ร่วมคิดกบฏครั้งนี้ได้หลายคน ส่วนเจ้าฟ้าหมื่นนั้นจับเวลาเสด็จเข้าพระบรมมหาราชวัง เจ้าพระยาอภัยภูธรซึ่งเป็นคนจับปล่อยให้เสด็จที่ประทับมาลวงเข้าประตูวัง อันเป็นประตูสองชั้นแล้วรีบปิดประตูทั้งสองข้าง เจ้าฟ้าหมื่นเอามือตบขาพูดติดอ่างว่า “จะจับข้าไปข้างไหน”

หน้าที่ของพระนั่งเกล้าในรัชกาลที่สองตอนแรกนั้น ทรงกำกับราชการกรมท่า คือการต่างประเทศ แต่สมัยนั้นการต่างประเทศไม่มีอะไรมาก เพราะยังไม่มีหนังสือสัญญาทางการค้าอะไรกับนานาประเทศ พอติดกับเวลานั้นเงินแผ่นดินไม่พอใช้เข้ามาแต่รัชกาลที่ ๑ แล้ว พม่าชนเอาไปหมด พระพุทธรูปเสวยราชย์จึงให้ทรงจัดการค้าสำเภาของหลวงด้วยอีกอย่างหนึ่ง ธรรมเนียมการหาเงินมาใช้ในแผ่นดินตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา นอกจากรวบรวมได้จากค่านาแล้วก็ไม่มีอะไรเป็นแก่นสาร พระเจ้าแผ่นดินต้องแต่งสำเภาไปค้าเมืองจีนเอากำไรมาใช้ในราชการอีกส่วนหนึ่ง สมัยนั้นไม่ห้ามเจ้านายและขุนนางทำการค้าขาย ใครมีกำลังก็แต่งสำเภาไปค้าเมืองจีน พระนั่งเกล้าท่านก็ทรงมีของท่าน ทรงทำได้ดีทั้งของหลวงและของท่านเองจนมีมาก ทั้งทางของหลวงและของท่าน พระพุทธรูปเสวยราชย์ทรงเรียกท่านว่า “เจ้าสัว” อยู่เสมอ

พระพุทธรูปเสวยราชย์สวรรคต พระนั่งเกล้าฯ ก็ได้เสวยราชสมบัติ ว่ากันตามนิตินัยแล้วราชสมบัติควรตกเป็นของพระจอมเกล้า เพราะเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าราชโอรสองค์ใหญ่อันประสูติแต่พระอัครมเหสี แต่เมื่อพระพุทธรูปเสวยราชย์สวรรคตนั้นไม่ทันได้ดำรงสละมณฑลราชสมบัติพระราชทานผู้ใด ดังนั้นพระราชวงศ์และเสนาบดีจึงต้องประชุมเลือกกันตามธรรมเนียมโบราณ การประชุมครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

พระบรมวงศานุวงศ์แลท่านเสนาบดี ซึ่งเป็นประธานในราชการก็ล้วนแต่เป็นผู้ขึ้นขนิมนต์ต่อพระปรีชาญาณของพระองค์ จึงได้ปรึกษาพร้อมกันเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ยังมีพระชนมายุน้อยแลเสด็จออกทรงผนวชในพระพุทธรูปเสวยราชย์โดยทรงพระศรัทธาเลื่อมใสได้ทรงพระดำริมุ่งหมายที่จะให้มีเหตุการณ์บาดหมางในพระบรมราชวงศ์ให้เป็นการจลาจลขึ้นในบ้านเมือง ได้ทราบความขัดในพระดำริและพระประสงค์ดังนี้แล้ว เห็นว่าในเวลานั้นพระนครก็ยังตั้งขึ้นไม่สุณาน การสงครามฝ่ายพม่าปัจจุามิตรก็ยังมุ่งหมายจะทำลายล้างกรุงสยามอยู่มิได้ขาด จึงเห็นพร้อมกันว่า ถ้าอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระชนมายุมาก แลทรงทราบพระราชกิจใหญ่่น้อยทั่วถึง ทั้งในการที่จะรักษาพระนครภายในและจะป้องกันอริราชศัตรูหมู่ปัจจุามิตรภายนอกได้

ในเวลาเมื่อเกิดสงครามจะเป็นเหตุให้บรมราชวงศ์และพระนครตั้งมั่นเป็นอนันตสาธารณสมบัติไปภายหน้า จึงยินยอมพร้อมกันถวายศิริราชสมบัติแด่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ได้ลองพิจารณาเห็นว่าเหตุใดพระบรมวงศานุวงศ์ แลท่านเสนาบดีจึงพากันขึ้นขมขนิมนต์ต่อพระปรีชาญาณของพระนั่งเกล้า จนพากันลงความเห็นไม่ถูกต้องตามดินนัย การพิจารณานี้ก็ต้องดูว่าพระบรมวงศานุวงศ์มีพระองค์ใดบ้างที่เข้าประชุม ทรงมีความสำคัญอย่างไร และทรงมีความสัมพันธ์อย่างไรกับผู้ใด เมื่อพิจารณาถึงเรื่องนี้ก็ต้องย้อนขึ้นไปถึงแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้าฯ ในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านั้น มีเจ้านายที่เป็นหลักในราชการอยู่ ๓ พระองค์ คือ

๑.สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรมหาดเสนาณรงค์

๒.สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี

๓.พระนั่งเกล้า

กรมพระราชวังบวรฯ นั้นทรงกำกับราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณทั่วไป กรมหลวงพิทักษมนตรีทรงกำกับกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงวัง พระนั่งเกล้าฯ ทรงกำกับกระทรวงการต่างประเทศและคลัง ครั้นเมื่อกรมพระราชวังบวรฯ สวรรคต การกำกับราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณทั่วไปก็ตกอยู่กับเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี ส่วนการในกรมพระตำรวจและความรับสั่งทั้งปวงนั้นตกไปอยู่แก่พระนั่งเกล้า ต่อมาเมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีสิ้นพระชนม์ งานมหาดไทยและวังก็มาตกอยู่ที่กรมหลวงรักษมรเทศ กรมหลวงรักษมรเทศนี้เป็น “ชั้นอาว์” ของพระนั่งเกล้าฯ แต่เนื่องจากด้วยพระชันษาไม่ห่างไม่ไกลกันก็ทรงคบหากันสนิทถือกันเป็นเพื่อนยาก เพราะถูกบัตรสเน่ห์หามาด้วยกันเมื่อครั้งชำระความพระราชาคณะ ๓ องค์เป็นปราชิก ทั้ง ๓ รับเป็นสัตย์ถูกจำคุก ลูกศิษย์ของพระราชาคณะองค์หนึ่ง จึงทั้งบัตรสเน่ห์กล่าวหาความหยาบช้าต่อพระนั่งเกล้าฯ และกรมหลวงรักษมรเทศ นอกจากกรมหลวงรักษมรเทศ ก็มีกรมหมื่นศักดิ์พลเสพเป็น “ชั้นอาว์” เหมือนกัน กรมหมื่นศักดิ์พลเสพทรงกำกับกรการลาไหม ทรงรักกันมากกับพระนั่งเกล้าฯ ถึงกับว่าเคยให้สัตย์สาบานต่อกัน นอกจากนั้นยังมี “หัวอก” เดียวกันคือไม่ลงรอยกับเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีด้วยกันดังจะเล่าต่อไปทีหลัง ยังมีกรมหลวงเทพพลภักดิ์ พระเชษฐาของกรมหลวงรักษมรเทศ กำกับกรมพระคชบาล กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ กำกับกรมเมือง และกรมหลวงเสนีบริรักษ์ ซึ่งคุมทหารของกรมพระราชวังหลังอยู่ อีก ๓ พระองค์ ที่ทรงคบหาสนิทสนมจนเห็นพระทัยกัน และทุกพระองค์จะเห็นได้ว่า คุมหน่วยกำลังอยู่ในพระหัตถ์ทั้งนั้น และท่านเหล่านี้ก็อยู่ในที่ประชุมทุกพระองค์ ที่ไม่ฝักใฝ่อยู่ในพระนั่งเกล้าฯ และมีตำแหน่งในที่ประชุมก็คือเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราธิราชซึ่งทรงกำกับมหาดไทย ต่อจากเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี พระเชษฐา นอกจากนั้นก็เห็นจะวางตัวเป็นกลางบ้างไม่กั้นคน ส่วนใหญ่ก็คงจะต้องลงความเห็นให้พระนั่งเกล้าฯ ด้วยเหตุดังจะกล่าวต่อไป คือพระนั่งเกล้าฯ นั้น พระทัยบุญโปรดการทรงธรรมไม่โปรดละคร ที่หน้าวังตั้งโรงทานไว้สำหรับเลี้ยงคนยากจน วันพระก็ทรงปล่อยสัตว์ แจกเงินคนชราคนยากจน เจ้านายขุนนางที่เข้าเฝ้าพระพุทธเลิศหล้าเวลาออกจากที่เฝ้าแล้วจะแวะวังของท่านที่อยู่หน้าพระบรมมหาราชวัง มาเสวยและรับประทานอาหารแทบจะทั่วหน้าทุกวัน ทุกเวลาได้ขาดโดยมิคุณจอมเรียบ เจ้าจอมมารดาของท่านมาเป็นผู้จัดการให้ทางด้านนี้ ว่ากันว่า “คุณจอม” นั้นฉลาดเฉลียวมีสัมมาคารวะรู้จักโอภาปราศรัยมีความสามารถที่จะผูกน้ำใจ ถ้าจะพูดกันอย่างสมัยนี้ก็แปลว่า พระนั่งเกล้าฯ ทรงมีความสามารถในทางหาคะแนนนิยมจากชาวบ้าน ชาวตลาด ชาววัด พ่อค้า ข้าราชการ ตลอดจนเจ้านาย

ความเป็นไปต่างๆนี้ทางฝ่ายเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีก็ทรงทราบอยู่ตลอดเวลา และทรงไม่ลงรอยกันจนถึงเนื้อความปรากฏออกมาในพงศาวดาร

เมื่อครั้งตั้งเจ้าครองจำปาศักดิ์ ครั้งนั้นเจ้าอนุ เวียงจันทน์ทูลขอให้เจ้าราชบุตร (โย) บุตรของตนได้เป็นเจ้าครองจำปาศักดิ์ พระนั่งเกล้าทรงรับเป็นธุระจัดการให้สมประสงค์เจ้าอนุ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีไม่ทรงเห็นชอบด้วยแต่ก็ทำอะไรไม่ทัน เพราะพระพุทโธเลิศล้ำประทานไปแล้ว ดังนั้นพอเสด็จขึ้น เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีจึงรับสั่งทันทีในท้องพระโรงนั้นว่า

อยากรู้กันว่าใครเป็นผู้จัดแจงเพ็ดทูลให้เจ้าราชบุตรเวียงจันทน์ไปเป็นเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ แต่เพียงพ้อมีอำนาจอยู่ข้างฝ่ายเหนือก็พออยู่แล้ว ยังจะเพิ่มเติมให้ลูกมีอำนาจโอบล้อมมาข้างฝ่ายตะวันออกอีกด้านหนึ่ง ต่อไปจะได้ความรอนใจด้วยเรื่องนี้ พระนั่งเกล้าทรงได้ยินแต่ก็นิ่งอยู่มิได้รับสั่งโต้เถียงอย่างใด ดังนั้นเมื่อเจ้าอนุฯเป็นขบถ พระนั่งเกล้าจึงโหม่นสีห์ความมาสมจริงตั้งเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีได้ทันทายไว

ที่ว่ากรมหมื่นศักดิ์พลเสวกไม่ชอบพระทัยเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีนั้น

ก็ปรากฏหลักฐานจากพงศาวดารว่าเคยถูกกรมหลวงพิทักษ์ต่อว่าอย่างรุนแรงที่คนชั้นนั้นจะฟังว่ากล่าวกัน เรื่องมีอยู่ว่า

เมื่อครั้งจังกายแมงยกทัพพม่าจะมาตีไทยก็ให้กรมหมื่นศักดิ์พลเสวกทัพไปขัดตาทัพอยู่ที่เพชรบุรี

ทหารในกองทัพประพฤติก่การเกะกะแก่พลเมืองจนความทราบเข้าถึงในกรุง เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีสอบสวนจนแน่พระทัยแล้ว จึงได้มีลายพระหัตถ์ให้เพิ่มความขึ้นทูลแม่ทัพ ลายพระหัตถ์นั้นทรงเลาถึงความเหลวแหลกของทหารในกองทัพ และลงท้ายว่าดังนี้ “ด้วยเหตุว่าหาผู้เตือนสติไม่ จึงเกิดความฟุ้งเฟื่องเข้าไปถึงกรุงเทพาดังนั้น ไม่ควรที่จะให้เกิดความเคืองใจได้ฝ่ายละองธุลีพระบาท และอายุแก่ชาวเมืองเพชรบุรีด้วยการช้ำหน้ายังมียู่มาก ซึ่งว่ากล่าวมาครั้งนี้ไซ้จะเอาความผิด นายทัพนายกองถากก็หาไม่ ด้วยเห็นว่าพึ่งแรกออกโรงใหม่ได้ปลั่งเกินไปคนละเล็กน้อยแล้ว ให้พระเจ้าน้อยยาเธอหาตัวมาพร้อมกันสะสางผ่อนปรนเสียโดยควรโดยชอบแก่ราชการ....”

พิจารณาโดยสมควรแล้วจึงไม่แปลกใจเลยว่าเหตุเจ้านายและขุนนางที่เข้าที่ประชุมจะไม่พากัน “ชื่นชมยินดีต่อพระปรีชาญาณ” ของพระนั่งเกล้าจนถึงยอมถวายราชสมบัติไป เรื่องนี้ทางพระจอมเกล้าก็รู้พระองค์ เพราะพระชนม์ขนาดนั้นก็ใช้น้อยแล้วยี่สิบปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงฯทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “...ฝ่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทราบกิตติศัพท์อยู่แล้วว่าคิดกันจะถวายราชสมบัติแก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาเห็นว่า ถ้าพระองค์บารัณราชสมบัติในเวลานั้นพระราชวงศ์แตกสามัคคีกัน อาจะเลยเกิดเหตุร้ายขึ้นในบ้านเมือง

ตรัสปรึกษาเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณรัชซึ่งเจ้านายพระองค์น้อย ทูลแนะนำว่าควรจะคิดเอาราชสมบัติตามที่มีสิทธิ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงเห็นชอบ ด้วยไปทรงปรึกษากกรมหมื่นนุชิตชิโนรส พระปิตุลาซึ่งผนวชอยู่ กับทั้งกรมหมื่นเดชอดิศรพระเชษฐาซึ่งทรงนับถือมาก

ทั้งสองพระองค์นั้นตรัสว่าไม่ใช่เวลาควรจะบารัณฯ อย่าห่วงราชสมบัติดีกว่า เพราะฉะนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังคำถามจึงตรัสตอบว่า “มีพระประสงค์จะทรงผนวชอยู่ต่อไป”

การเรื่องนี้ที่จริงกลับเป็นผลดีแก่บ้านเมืองเพราะพระนั่งเกล้าก็ได้ทรงหาเงินไว้ให้มาก วัดก็สร้างไว้ให้มาก ป้อมคูประตูหอรบก็สร้างไว้ให้มาก เขมรซึ่งจะหลดมือไปก็เอามาไว้ให้เป็นทีเรียบร้อยตลอดจนหัวเมืองมลายู

ทางฝ่ายพระจอมเกล้าก็ได้ทรงมีโอกาสดวงหาความรู้ในการต่างประเทศปรับปรุงพระพุทธศาสนา และทรงศึกษาความเป็นไปของราษฎรอย่างใกล้ชิด

ความรู้ต่างๆที่ได้ทรงประสบมาเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองในชั้นหลังเมื่อมีการเกี่ยวข้องกับต่างประเทศ ไม่มีใครรู้ว่าถ้าเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรียังไม่สิ้นพระชนม์ เหตุการณ์จะเป็นอย่างไร หรือถ้าพระจอมเกล้าไม่ได้ทรงผนวชอยู่เหตุการณ์จะเป็นอย่างไร

เมื่อพระนั่งเกล้าขึ้นเสวยราชย์ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กรมหมื่นศักดิ์พลเสวก ขึ้นดำรงที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลฝ่ายหน้า

สถาปนาเจ้าจอมมารดาเรียบพระราชชนนีเป็นกรมสมเด็จพระศรีสุราลัย และเมื่อกรมพระราชวังบวรสถานมงคลสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ทรงเลื่อนกรมหมื่นเทพพลภักดี

กรมหมื่นรักษธรมเรศ กรมหมื่นเสนีย์บริรักษ์ขึ้นเป็นกรมหลวงทั้ง ๓ พระองค์ กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ก็เลื่อนขึ้นเป็นกรมขุน

การศึกษาในแผ่นดินพระนั่งเกล้าที่หนักก็มีกับญวน ที่มาของศึกก็มาจากเจ้าอนุเวียงจันทน์ เพราะเมื่องานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทโธเลิศล้ำนั้น

เจ้าอนุเข้ามาเพราะเป็นคนโปรด พระนั่งเกล้าเองก็โปรด เพราะเจ้าอนุเป็นคนเข้มแข็ง เจ้าอนุได้ใจพอถวายพระเพลิงแล้ว ก่อนจะกราบถวายบังคมลา

ก็เลยทูลขอครัวลากับหญิงสาวซึ่งต้องคำกลับไปด้วย ลักษณะที่เจ้าอนุทำนั้นเข้าลักษณะที่เรียกกันว่า ”กำเริบ” พระนั่งเกล้าถึงจะโปรดก็ทรงทนไม่ได้

ไม่พระราชทานให้ เจ้าอนุก็เสียหน้ากลับไปคิดกบฏทันที ให้เจ้าราชวงศ์ผู้บุตรเป็นทัพหน้ายกผ่านโคราชลงมาถึงสระบุรี ตัวเจ้าอนุเองตั้งอยู่ที่โคราชกวาดคนส่งไปเวียงจันทน์ แต่คนที่ถูกกวาดไม่ยอมให้กวาดไปไกลฮึดสู้ขึ้นมา พอตีทางกรุงเทพฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาดคีดพลเสยกทัพขึ้นมา เจ้านายวังหลังเป็นทัพหน้า เจ้าอนุตกใจกลัวศึกขนาบ เพราะพวกครัวข้างหลังต่อสู้เข้มแข็งนัก จึงถอยไปตั้งที่หนองบัวลำพู

ทัพหน้านั้นแบ่งเป็นสองทัพ ทัพแรกเข้าตีลาวที่หนองบัวลำพูแตก แต่แล้วตกอยู่ในที่ล้อมเพราะพระยาสุโขทัยแม่ทัพลาวโอบเข้ามา กรมหมื่นนเรศวรโยธีเข้าช่วยก็ตกอยู่ในที่ล้อมอีก พวกกรมหลวงเสนีย์บริรักษ์มาทันเข้าแก้กรมหมื่นนเรศวรโยธีได้ แล้วช่วยกันตีฝ่าวงล้อม ทัพพระยาสุโขทัยก็แตก ทัพหน้าก็เข้ายึดเวียงจันทน์ได้

ทางจำปาศักดิ์ เจ้าพระยาบดินทรยกไปตีจนแตกจับตัวเจ้าราชวงศ์ได้ แต่เจ้าอนุนั้นหนีไปอยู่กับญวน ญวนก็พามาส่งไทย แต่กลับปรากฏว่าเป็นการล่อลวง เจ้าพระยาบดินทรจึงเข้าต่อรบเป็นสามารณในพงศาวดารบันทึกไว้ว่า “ได้สู้รบกันถึงตลุมบอน เจ้าราชวงศ์แห่งถูกเจ้าพระยาราชสุภาวดี(เจ้าพระยาบดินทร)เสียขาดเสียตกลงไปแต่อกกระทั้งถึงท้องน้อยแผลนั้นไม่ตรงเข้าไปในตัว ขาดเป็นทางลงไป เจ้าพระยาราชสุภาวดีล้มลง หลวงพิพิธน้องเจ้าพระยาราชสุภาวดีจึงวิ่งเข้าไปช่วย เจ้าราชวงศ์พ้นหลวงพิพิธตาย แล้วจะเข้าข้าเจ้าพระยาราชสุภาวดีอีก พอหน่วยยิงปืนไปถูกเข้าขวาเจ้าราชวงศ์ล้มลง พวกบ่าวก็เข้าใจว่านายตาย เข้ายกเอานายขึ้นแคร่หามหนีไป ฝ่ายเจ้าพระยาสุภาวดี(บดินทร) ครั้นตื่นขึ้นเอานิ้วมือแยงเข้าไปในแผล เห็นว่าไม่ทะลุเข้าไปในท้องก็เรียกเอาน้ำม้วนมาหยอดแผล เอาผ้าพันเข้าไว้เปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่แล้วก็ขึ้นแคร่ไล่ผู้คนตามเจ้าราชวงศ์ไปในเวลานั้น จนกระทั่งถึงฝั่งแม่น้ำโขงก็ไม่ทัน”

ในที่สุดเจ้าอนุก็ไม่พ้นมือเจ้าพระยาบดินทร เมื่อคุมตัวลงมาถวาย รับสั่งให้ทำที่ประจานลงที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทำเป็นกรงเหล็กใหญ่มีรั้วดาราจลอมรอบทั้งสี่ด้าน กลางคืนเอาไปขังไว้ตีตบ ประจานอยู่ได้ ๗-๘ วัน เจ้าอนุก็รากลือตายเอาศพไปเสียบประจานไว้ที่สำเหร่ เมื่อดายนั้นอายุได้ ๖๐ ปี

ผลของสงครามครั้งนั้นทำให้ความแตกฉานระหว่างไทยกับญวนที่มีมาแต่รัชกาลที่สองซัดขึ้น เพราะญวนขึ้นหลังล้มหรือจะต้องล้มว่า พระพุทธยอดฟ้าเคยมีบุญคุณแก่ องค์เชียงสือปฐมกษัตริย์ญวนอย่างไร จะเป็น “ดีกว่าเด” ก็เป็นไม่ได้เต็มภาคภูมิ จึงถือเรื่องเจ้าอนุเป็นสาเหตุแสดงตะเบาะตะเตฆะขึ้นมา เจ้าพระยาบดินทรต้องทำงานหนักอยู่หลายปี เพราะถ้รบกับญวน เขมรก็ต้องพ่วงเข้าไปด้วย รบกันจนญวนต้องราชขอขอหย่าทัพ กองทัพไทยจึงจัดการบ้านเมืองให้มั่นคงดังได้เป็นใหญ่ พระนั่งเกล้าโปรดให้ขุนนางคุมเครื่องยศออกไปอุปภิเชกนกงองคัด้วง เป็นสมเด็จพระรักษารามาธิบดีเจ้ากรุงกัมพูชา องค์ด้วงถวายเครื่องราชบรรณาการตามประเพณีแล้วให้องค์ราชวดีผู้บุตรใหญ่เข้ามาพร้อมด้วยเจ้าพระยาบดินทรเดชารับราชฉลองพระเดชพระคุณในกรุงเทพฯ สงครามข้างญวนก็สงบตั้งแต่นั้นมา

เมื่อเจ้าพระยาบดินทรถึงอสัญกรรม โปรดให้พระราชทานเพลิงที่วัดสระเกศ เจ้ากรุงกัมพูชาทราบ จึงให้ปลุกเ่ง ๒ ห่องขึ้นที่หน้าค่ายใหญ่เมืองอุดมมีไชย แล้วปันรูปเจ้าพระยาบดินทรเดชาขึ้นไว้ถึงปีก็บังสุกุลรูปเจ้าพระยาบดินทรทุกปีที่ศาลนี้ ชาวเขมรเรียกว่า “ศาลองค์บดินทร” เดียวนี้ทราบ่าถูกโยกย้ายไปเสียแล้ว

ข้างพม่าเวลานั้นรบพุ่งติดพันอยู่กับอังกฤษ ทางเราเพียงแต่ส่งคนไปขัดตาทัพอยู่ตามชายแดน ไม่มีอะไรจนตลอดรัชกาล แต่กลับไปมีข้ามลาญ เพราะพวกเมืองแขกทั้งปวงมีเมืองไหนเป็นต้น เป็นกบฏ เจ้าพระยาพระคลังจึงต้องยกทัพไปช่วยเจ้าพระยาบดินทรปราบเมืองไหน เมืองตานี เมืองกลันตัน เมืองตรังกานู

ส่วนเมืองสาย เมืองระแงะ เมืองยะลาและเมืองหนองจิกนั้นเข้าหาแต่โดยดีไม่ต้องใช้กำลัง ครั้นนั้นมีแต่เมืองยะหริ่งเมืองเดียวที่ตั้งอยู่ในความสงบไม่กระด้างกระเดื่อง

การต่างประเทศนั้นก็เริ่มตั้งแต่อังกฤษปรารถนาจะผูกมิตรกับสยามเพื่อประโยชน์ทางการค้า จึงแสดงความรำลึกคุณในการที่ส่งทหารไปขัดตาทัพ เพราะทางอังกฤษถือว่าไปช่วยรบให้พม่าระบุงลงในสัญญาด้วยว่าจะไม่มารบกวน นอกจากนั้นยังถวายปิ่นเป็นราชบรรณาการด้วย พระนั่งเกล้าไม่ไวพระทัยในการที่จะผูกมิตร แต่พระบรมวงศ์และเสนาบดีทูลทัดทาน โดยให้เหตุผลว่า อังกฤษมีขีดแดนชิดเข้ามาแล้วถ้ามีผ่อนตามให้บ้างจะเกิดเป็นเสี้ยนศัตรูลึ้น ต่อจากนั้นก็เลยทำกับอเมริกา แต่ก็สู้กันอยู่ได้ไม่นาน เพราะพระนั่งเกล้า ท่านทนายไรทได้แต่ทนให้เสียเปรียบฝรั่งทนไม่ได้ ทางพระราชไมตรีจึงไม่กินเกลียวกันอยู่จนตลอดรัชกาล ท่านเองก็ไม่ทรงประมาท เตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลา สร้างป้อมคูประตูเมือง ป้อมกันพระนครไว้ตามจุดยุทธศาสตร์ทุกแห่ง

แต่พระราชประวัติของพระนั่งเกล้าในตอนไหนๆจะมาจับใจเหมือนตอนที่เกี่ยวข้องกับพระจอมเกล้าไม่มี ถ้าเป็นอย่างเราๆท่านๆ ก็ต้องชมว่าท่านมี “สปิริต” อย่างวิเศษ มีโยที่คนรอบๆพระองค์จะเพ็ดทูลความเคลื่อนไหวของประชาชนที่มีต่อพระจอมเกล้า อันจะเป็นอันตรายต่อราชบัลลังก์ ท่านก็ไม่ทรงฟัง สิ่งใดควรจะเป็นอย่างใดท่านก็ทรงจัดการให้เป็นอย่างนั้น อย่างเมื่อคราวพระจอมเกล้าทรงตั้งนิายธรรมยุติเพื่อจะแก้จริตของพระในสมัยนั้นที่บกพร่องอยู่ให้เป็นจริตของพระ ผู้คนก็เลื่อมใสพากันไปวัดราชาอันเป็นที่ประทับมากขึ้นทุกที พระนั่งเกล้าก็ทรงตั้งให้เป็นราชาคณะเมื่อจะตั้งนั้นรับสั่งว่า “ชิตันบวชมานานแล้ว ควรเป็นราชาคณะได้” แล้วพระราชทานพัดฉกพัดตาให้ทรงเป็นพัดยศ และเชิญเสด็จให้มาครองวัดบวร เพราะที่วัดราชาฯ ท่านก็ได้ทรงเป็นเจ้าอาวาส

พระนั่งเกล้าทรงระวังมากที่จะไม่ให้พระจอมเกล้าโหม่นสน้อยพระทัย เวลาเชิญเสด็จจากวัดราชาฯ ก็จัดกระบวนแห่อย่างประมหาราชูปราศ และทรงสร้าง “พระบันหย่า” ถวายและทรงทำนุบำรุงทุกประการ จะเสด็จประพาสต่างจังหวัด ก็พระราชทานอนุญาตซึ่งเป็นพิเศษ เพราะเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ ถ้าไม่มีราชการแล้วไม่ออกไปตามหัวเมืองเพราะเกรงระแวงผิดทางการเมือง การที่ทรงทำดังนี้ ทำให้กรมหลวงรักษมเรศขัดเคืองเป็นอย่างยิ่ง เพราะกรมหลวงรักษาฯ ทรงมีเป้าหมายในทางการแผ่นดินอยู่ในพระทัย เห็นพระจอมเกล้าเป็นที่กีดขวางอันสำคัญ จึงหาเหตุเบียดเบียนด้วยประการต่างๆ เป็นต้นว่าสีกพระสุเมธ อุปัชฌาย์ของท่านบ้าง เอาข้าวต้มร้อนใส่บาตรพระธรรมยุติบ้าง พระจอมเกล้าฯ ท่านก็ทรงอดทนกับพระพักตร์ทรงทำงานตามอุดมคติของพระองค์ จนพระวัดบวรฯได้เป็นเปรียญมาก เป็นที่พอพระราชหทัยของพระนั่งเกล้า ถึงกับออกพระโอษฐ์ว่า “ถ้าวัดของชิตันเป็นเปรียญทั้งวัดก็เจดีทีเดียว” จึงโปรดให้มีตำแหน่งในคณะมหาเถระ ผู้สอบพระปริยัติธรรมในสนามหลวงด้วย ด้วยความนับถือพระองค์เองไม่ยอมให้สิ่งที่ผิดเป็นถูก พระจอมเกล้าฯ จึงถูกพระพุทโธเมษาจารย์ล่วงเกินหยาบช้าในการสอบคราวหนึ่งความทรงทราบถึงพระนั่งเกล้าก็กริ้ว ตรัสสั่งห้ามมิให้นิมนต์พระพุทโธเมษาจารย์เข้าราชการอีก และทรงมอบการสอบพระปริยัติธรรมเป็นสิทธิขาดแก่พระจอมเกล้า

พระนั่งเกล้าทรงมีของซึ่งไม่ทรงโปรดอย่างยิ่งอยู่อย่างหนึ่งคือฝิ่น ทรงปราบอย่างเอาจริงเอาจัง ปราบอย่างได้ตัวคนขนด้วยไม่ใช่แค่ของกลาง และไม่ทรงถือด้วยว่าเป็นการหารายได้ให้แก่แผ่นดิน ปราบเรียบตั้งแต่ภาคกลางลงไปจนภาคใต้ คราวที่ใหญ่ที่สุดปราบตั้งแต่ปรานจนจรนศรฯ ฟากหนึ่ง ตะกั่วป่าถึงกลางอีกฟากหนึ่ง ได้ฝิ่นดิบเข้ามา ๓,๗๐๐ หาบเศษ ฝิ่นสุก ๒ หาบ โปรดให้เผาที่หน้าพระที่นั่งสุททสวรย์ ครั้นนั้นพวกขี้ยาได้กลั่นแค้นแทบขาดใจตาย กลักฝิ่นเอามาหล่อพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานในศาลาการเปรียญวัดสุทัศน์

พลเมืองท่ามาหากินได้สะดวกขึ้น ก็ทรงเพิ่มภาษีอากรซึ่งไม่เคยมีแต่ก่อนขึ้น ทำให้บ้านเมืองมีรายได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน อากรบ่อนเบี้ย อากรวย ภาษีเบ็ดเสร็จลงสำเนา ภาษีพริกไทย ภาษีไม้ต่างๆ และอื่นๆอีกมาก ภาษีที่ไม่เป็นธรรมในสมัยนั้นก็โปรดให้เลิก คือภาษีฟองตุน ค่าน้ำ

โดยปกติไม่โปรดเสด็จประพาสตามที่ต่างๆ การละเล่น มี โขน ละคร เป็นต้น ก็ไม่โปรด สนพระทัยแต่ทุกข์สุขของราษฎร รับฎีกาทุกโอกาส

และทรงติดตามการชำระอย่างใกล้ชิด ตลาคาของผู้ชำระไม่อาจพลิกแพลงได้ แต่ด้วยความที่ไม่โปรดเสด็จประพาสนี้เอง ทำให้พระเจ้าลูกเธอและตำราจมีอำนาจเที่ยวเกาะกุมราษฎรชาวบ้านมาชำระความตามอำเภอใจ แล้วอุตบุตรหลานหญิงสาวชาวบ้านเอาไปเป็นหม่อมห้ามทำกันอยู่เนืองๆ ราษฎรก็เกรงกลัวเพราะเห็นเป็นพระเจ้าลูกเธอไม่อาจชำระอภัยฎีกา เป็นเรื่องบกพร่องเรื่องหนึ่งในแผ่นดิน ทรงทำงานอยู่เกือบตลอด ๒๔ ชั่วโมง ตั้งแต่เช้าทรงความฎีกาแล้วก็เรื่อยมาจนเที่ยงบ่าย ๑ โมง เสด็จออกทรงการช่าง ๑ ทุ่มเสด็จออกฟังรายงาน ทรงธรรมออกขุนนางอยู่จน ๒ ยามตีหนึ่ง เป็นนิจเข้าเผ้านั้นถ้าไม่หนาวจริงๆ ใส่เสื้อเข้าไปไม่ได้ไม่โปรด หน้าหนาวจึงจะสวมได้

ตอนนี้จะต้องขอแทรกเรื่องสร้างวัดสักเล็กน้อย เพราะมีคำกล่าวกันว่า พระพุทธยอดฟ้าฯนั้นใครรบเก่งโปรด พระพุทธเลิศหล้านั้นใครแต่งกลอนเก่งก็โปรด ส่วนพระนั่งเกล้าฯนั้นว่ากัน ใครสร้างวัดก็โปรด จึงมาถึงปัญหาว่าทำไมท่านจึงโปรดสร้างวัด สร้างไว้มากมายกายกองจนเป็นเหตุให้คนรุ่นใหม่บางคนบอกว่าเมืองไทยนี้วัดมากเกินไปควรยุบเสียบ้าง ที่นี้ลองหันกลับมามองบ้านเมืองแต่ก่อนโดยไม่มีวัด แล้วนั่งเรือแล่นเข้ามาแต่ปากน้ำจนถึงกรุงเก่าดูสักที หน้าตาบ้านเมืองเราเป็นเมืองตามเกาะทะเลใต้ตั้งนี้เอง เพราะจะเต็มไปด้วยเรือฝ่ากระแวง อย่างดีก็ฝ่ากระดานหลังคามุงจากตลอดขึ้นไป ที่เมืองไทยมีหน้ามีตาพอจะออกแขกกับเขาได้บ้างก็ควรจะรู้ไว้ด้วยว่าเป็นเพราะสิ่งปลูกสร้างที่รวมกันเรียกว่าวัดนี้ด้วยสิ่งหนึ่ง อาคารก่ออิฐถือปูนหลังคามุงกระเบื้องเป็นมันวับสะท้อนแสงตะวัน ทรวดทรงสูงของตัวอาคารของหลังคาอะไรต่างๆนี้แสดงถึงความรู้และปัญญาของช่างในการก่อสร้าง ในการที่จะเก็บความร้อนไว้แต่ภายนอก ช่อฟ้า ใบระกา แสดงถึงความประณีตรักสวยรักงามและความสง่าผ่าเผย สลุป เจดีย์ที่เสียดยอดขึ้นสู่ท้องฟ้าแสดงถึงศรัทธาของเจ้าของถิ่น ความคิดนี้เป็นความคิดที่คนเจริญแล้วเขาคิดกันและเราก็ควรจะภูมิใจที่บรรพบุรุษของเราท่านก็คิดเช่นนั้น

ความพินาศนิบายของกรุงศรีอยุธยา นั้น ประเทศทั้งหลายก็ทราบทั่วกัน ดังนั้นการสร้างราชธานีใหม่ให้เหมือนราชธานีเดิมจึงเป็นของจำเป็น เพื่อเผยให้โลกรู้ว่าสยามยังอยู่ยังไม่ล่มสลาย ยังอยู่อย่างมีเกียรติ ใครที่เคยนับถือกราบไหว้อยู่ก็ควรจะนับถือกราบไหว้ต่อไป ใครที่เคยคบค้าสมาคมในฐานะเดียวกันก็ให้รักษาสถานะนั้นไว้

อีกประการหนึ่งจะได้เป็นการทำนุบำรุงวิชาช่างของแผ่นดิน เพราะการช่างหัตถ์โถมลงมากหมดตัวช่าง พม่าเอาหาวัยร้ายตามพาไปหมด ถ้าทิ้งไว้ช่างก่อสร้าง แกะสลักวาดเขียนก็จะไม่มีเหลือ และนอกจากจะได้เป็นที่อยู่ที่ประกอบพิธีทางศาสนาของสงฆ์ ปัจจุบันนี้วัดยังทำหน้าที่เกินเลยออกไปอีกบ้างคือ หอพักของนักเรียนต่างจังหวัด ต่างอำเภอ ต่างตำบล

ครั้งพระนั่งเกล้าฯประจวบที่ทรงมีพระกระแสพระราชดำริถึงผู้สืบราชสมบัติ เพราะยังมีเคยทรงพระราชดำริถึงเรื่องรัชทายาทมาตั้งแต่ตั้งหน้าสวรรคตแล้ว เพราะยังไม่แนในพระราชหฤทัยว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป เพราะความที่มีคนจงรักภักดีต่อพระจอมเกล้าฯเห็นว่า พระจอมเกล้าฯควรจะได้รับราชสมบัติมีมากก็ทรงทราบอยู่ พระองค์เองก็คงจะทรงเห็นตามดังนั้น ถึงแม้จะไม่ออกพระโอษฐ์ให้ชัดออกมา เรื่องนี้ถ้าเอามาติดตามประสาชาวบ้านก็ออกจะแปลก สมบัติทำมาเป็นกายเป็นกองแทนที่จะยกให้ลูกกลับไปยกให้น้องคนละแม่ ทั้งๆที่พระเจ้าลูกยาเธอที่เจริญพระชนม่มากแล้วก็มีอยู่หลายพระองค์ มีพระองค์โกเมน พระองค์เคนจร พระองค์คล้ายวัลย์ พระองค์ชุมสาย พระองค์เปี้ยก พระองค์อุไร พระองค์อรรมพ พระองค์อมฤตย์ พระองค์สุบรรณ พระองค์สิงหรา พระองค์ชมพูนุท จะว่าท่านไม่โปรดพระองค์เจ้าของท่านก็ว่าได้ อย่างพระองค์อรรมพที่สร้างวัดมหรณพนั้นก็โปรดจนออกหน้า แต่ท่านทรงเข้าพระทัยที่จะแยกการส่วนพระองค์ออกจากแผ่นดิน ดังนั้นจึงรับสั่งให้หาพระยาราชสุภาวดี พระยาพิพัฒน์ เข้าไปในที่พระบรมมหาราชวังพระมหามณเฑียรตรัสว่าทรงพระประชวรครั้งนี้อาการมาก เห็นจะเป็นพระโรคใหญ่เหลือกำลังแพทย์จะเยียวยาย อันกรุงเทพมหานครนั้น ขอบขันธสีมาอาณาจักรกว้างขวาง พระเกียรติยศก็ปรากฏไปทั่วนานาประเทศ

ถ้าทรงพระมหากรุณาพระราชทานอิสริยยศมอบให้พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งซึ่งพอพระทัยให้ขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระองค์ต่อไปแต่ความชอบอภัยยศในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เดียวนั้น เกลือกเสียสามัคคีรสรวาณ

ไม่ชอบใจไพร่ฟ้าประชาชนและคนมีบรรดาศักดิ์ผู้ทำราชการทุกพนักงานก็จะเกิดการอุบิหวายันตรายเดือดร้อนแต่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย สมณชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎร์จะได้รับความลำบากเพราะมิได้พร้อมใจกัน ด้วยกำลังทรงพระมหากรุณาเมตตากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นอันมาก แล้วทรงพระกรุณาตรัสให้จดหมายกระแสพระราชโองการปฏิญาณยกพระนามพระรัตนตรัยสรณคมน์อันอุดมเป็นประธานพยานอันยิ่งให้เห็นจริงในพระราชหฤทัยแล้ว

ว ทรงพระดำริสยอมนุญาตให้เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งว่าที่สมุหพระกลาโหม พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา พระยาสุภาวดีว่าที่สมุหนายกกับขุนนางผู้น้อยทั้งปวง จงมีความสโมสรมสามัคคีรส ปรีกษาพร้อมกันเมื่อเห็นว่า พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดที่มีวิญญู์บริหารอุปฐาษานวัตร เป็นศาสนูปถัมภกยกพระบวรพุทธศาสนาและปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์ รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้ ก็สุดแท้จะเห็นดีประนีประนอมพร้อมใจกันยกพระบรมวงศ์องค์นั้นขึ้นเสวยมโหสิรรยาธิปัตย์ ถวัลยราชสิบล้านตติวงศ์ดำรงราชประเพณีต่อไปเถิด อย่าได้กริ่งเกรงพระราชอัธยาศัยเลย เอาแต่ให้ได้เป็นสุขทั่วหน้า อย่าให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้ทุกชั้นแกระษฎร์

นี่คือน้ำใจของคนที่ปกครองคนเมื่อร้อยปีเศษมานี้เอง

เมื่อมีพระบรมราชโองการออกไปแล้วยังทรงเป็นห่วงรับสั่งให้หาพระยาศรีสุริยวงศ์ (สมเด็จพระเจ้าพระยาในรัชกาลที่ ๕) เข้าไปเฝ้า ถามว่าที่ประชุมหารือกันว่าอย่างไร พระยาศรีสุริยวงศ์ว่ายังไม่จัดการ เพราะเชื่อว่าจะหายประชวร จึงรับสั่งให้พระยาศรีสุริยวงศ์เข้าไปชิดพระองค์ ให้ลูบดูพระองค์ทั่วทั้งพระสรีรกาย แล้วดำรัสว่าร่างกายทรุดโทรมถึงเพียงนี้แล้ว หมอเขายังว่าจะหายอยู่ไม่เห็นด้วยเลย การแผ่นดินไปข้างหน้าไม่เห็นผู้ใดที่จะรักษาแผ่นดินได้ กรมขุนเดชะเล่าท่านก็เป็นคนพระกรรมเบา ใครจะพูดอะไรท่านเชื่อง่าย ๆ จะเป็นใหญ่เป็นโตไปไม่ได้ กรมขุนพิพิธเล่าไม่รู้จักการงาน บัญญาก็ไม่สอดส่องไปได้ คิดแต่จะเล่นอย่างเดียว ที่จะมีสติปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้อยู่ ก็เห็นแต่ท่านฟ้าใหญ่ท่านฟ้าน้อย ๒ พระองค์ ก็ทรงรังเกียจอยู่ว่าท่านฟ้าใหญ่ถืออย่างมอญ ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินขึ้นก็จะให้พระสงฆ์ห่มผ้าอย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดินดอกกระมัง ท่านฟ้าน้อยเล่าก็มีสติปัญญารู้วิชาการช่างและการทหารต่างๆอยู่ แต่ไม่พอให้ทำราชการ รักแต่การเล่นสนุกเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงมีทรงอนุญาต กลัวเจ้านายข้าราชการเขาจะไม่ชอบใจ จึงโปรดอนุญาตให้ตามใจคนทั้งปวงสุดแต่จะเห็นพร้อมเพียงกัน การต่อไปภายหน้าเห็นแต่เอ็งที่จะรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เขาอย่างเขา แต่อย่านับถือเลื่อมใสไปทีเดียว ทุกวันนี้สละท้าวใหญ่หมด อาลัยอยู่แต่วัด สร้างไว้ใหญ่โตหลายวัด ที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไปจะไม่ผู้ใดช่วยทำนุบำรุง เงินในพระคลังที่จับจ่ายใช้ราชการแผ่นดินอยู่สี่หมื่นชั่ง ขอสักหนึ่งหมื่นเถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าแผ่นดิน ให้ช่วยบอกแก่เขาขอเงินรายนี้ให้ทะนุบำรุงวัดที่ชำรุดและการจัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย

เราจะหวังอะไรมากไปกว่านี้ น้ำพระทัย ความเสียสละ หลักการสง่าผ่าเผย เงินสี่หมื่นชั่งนั้นท่านแจกจ่ายลูกหลานของท่านไป ใครจะว่าท่านได้ท่านก็ไม่เอาไปแจก เชื้อสายรัชกาลที่ ๓ ขัดสนเพียงใดก็พอจะเห็นกันอยู่ เงินของท่านเป็นวัด ไม่เป็นวัดก็เป็นบ่อ ไม่เป็นบ่อก็เป็นกำปั่น ไม่เป็นกำปั่นก็เป็นทานแก่คนยาก ก่อนจะสวรรคตก็ทรงเป็นห่วงต่างๆหวงพระอัฐิ พระอัยกา (พระยานนทบุรี) พระอัยกี (คุณหญิงเพ็ง) และกรมสมเด็จพระศรีสุราลัย พระราชชนนี ว่าถ้าประดิษฐานไว้ในพระมหาปราสาทต่อไปจะเป็นที่รังเกียจคิดขวางแก่ผู้ที่จะมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหม่ ขอให้มอบไว้แก่พระเจ้าลูกเธอพระองค์ใดถ้าพระราชโอรสหมดสิ้นไปก็ให้มอบแก่พระราชบุตรรักษาไว้ ส่วนพระองค์เองก็ทรงเกรงว่า ถ้าสวรรคตในพระมหามณเฑียร ท่านผู้ใดมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหม่จะรังเกียจ จึงรับสั่งให้พระยาศรีพิพัฒน์คุมช่างกระทำพระแท่น และพระวิสูตรมาตั้งและกันไว้ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานองค์ข้างตะวันตก แล้วเสด็จออกมาประทับและสวรรคตอยู่ที่พระแท่นทำใหม่นั้น

เขียนโดย ม.ล.ชาญโชติ ชมพูนุท

วันศุกร์ที่ 12 สิงหาคม 2011 เวลา 12:03 น. - แก้ไขล่าสุด วันอังคารที่ 13 กันยายน 2011 เวลา 16:23 น.
